

Babits irodalmi és irodalompolitikai cikkei. II.

Babits irodalmi érdeklődése mindig a jelenből, a kor kulturális életéből indult ki. Még a klasszikusokról is az újrafölfedezés szándékával írt: azt akarta, hogy műveik ne kultúrtörténeti rekvizitumok, hanem művelt-ségünk élő részei legyenek, bennük is azt kereste, ami örök, tehát a jelenhez is szól.

A magyar irodalomnak aligha volt még egy művészileg olyan igényes alkotója, mint Babits. Ez a művészi igényesség nemcsak saját munkájával, hanem egész irodalmunkkal szemben is megnyilvánult. Később kötelezte is erre szerkesztői munkássága, majd kurátori tisztsége. Pályája kezdetétől írt kritikákat kortársainak alkotásairól, 1919 előtt ritkábban, majd szerkesztői munkája során mind gyakrabban. Írásai rövid, alkalom szülte recenziók voltak, és nem részletes, elmélyülő tanulmányok. Természetesen ez nem jelenti, hogy hiányzott belőlük a kritikai felelősségtudat, sőt: éppen ez vezette írásait, az irodalmilag értékes alkotásokat méltatta propagálta, és elítélte a sekélyes ízlést kiszolgáló fércműveket. Tollát mindig a jó szándék vezérelte, az egyéniségéhez közel álló írókat könyebben és hamarabb, másokat nehezebben értett meg, de elismerte azoknak a — művészileg értékes — műveknek a jelentőségét is, amelyekkel nem értett egyet. Senki sem vádolhatja, hogy akár személyes, akár elvi problémák miatt egyetlen jelentős író, vagy alkotást elmarasztalt volna, — nem kivétel itt József Attila esete sem. (Basch L.: Egy literális pör története c. cikkében a kortárs szerző részletesen és adatokkal bizonyítva ismerteti József Attila és Babits viszonyát, valamint a Baumgarten-díj odaítélésének körülményeit. Cáfolja azokat a vádak, melyekkel Babitsot illették: nem igaz, hogy Babits az őt ért támadás miatt megsértődött és ezért gáncsolta József Attila költői pályáját.) A jelentősebb kortársak közül csak róla és az egykori munkatársról, Móricz Zsigmondról nem írt kritikát.

Az élő irodalommal foglalkozó írásait az **Írók két háború közt** c. tanulmánykötetében gyűjtötte össze. Kritikái nemes célok érdekében íródtak. De ennek elismerése mellett tisztában kell lennünk azzal is, hogy véleményét, bírálatait elvei és világnézete determinálták. Nyilvánvaló, hogy ma már más szempontok alapján értékelünk, és értékelésünk nem egyezhet Babits értékelésével. Ez így is van rendjén. Nála az általános emberi érzések kifejezése jelentette a legfőbb mércét, és a társadalmi haladás elősegítése helyett valamilyen elvont, emberi haladás ügyének szolgálatát követelte. Mi tudjuk és valljuk, hogy társadalmi osztályoktól független emberi haladás nem létezhet, ezért állítjuk minden irodalmi alkotás elé követelményül a társadalmi haladás ügyének előmozdítását. De ez már a szo-

cialista esztétika követelménye. Nem marasztalhatjuk el Babitsot azért, hogy nem ezeknek az elveknek alapján bírált, s még kevésbé vádolhatjuk elmaradottságát. Egy kritikus sohasem lehet elmaradva a következő korszak esztétikájával szemben, mert nem azzal, hanem saját lehetőségeivel, feladataival van versenyben. Babitsról nyugodtan elmondhatjuk, hogy saját lehetőségeihez mérten kritikusként is kiváló műveket alkotott.

Mind alkotói, mind kritikusi munkásságával az irodalmi haladás szolgálatában állt, elvileg helyeselt és támogatott minden haladó törekvést. Azonban a gyakorlatban nem ismerte föl minden esetben és azonnal e törekvéseknek és irányzatoknak mindegyikét, s nehezebben oldódott benne az a bizalmatlanság is, melyet a társadalmi követeléseit nyíltan hangzó irányszatokkal szemben táplált.

A **Ma, holnap és irodalom** c. kiritkájában igen jól megfigyelhető az a kettősség, mely Babitsnak a haladó irodalommal kapcsolatos állásfoglalásában megnyilvánul: megnyilatkozásaiban úgy általánosságban, üdvözölte és sürgette a modern törekvéseket. vizont amikor konkrétan, bizonyos csoportokról és irányzatokról ír, előkerülnek a fenntartások is.

Az I. világháború után az izmusok a magyar irodalomban is kezdtek tért hódítani. Ezeknek az eszmei, ideológiai alapját próbálja megvilágítani Babits, problémájukat vizsgálja, alkotásaikat értékeli. Az elkülönülést, a hagyományok elutasítását tartja a futuristák legfőbb ismertetőjének, programjuk lényegének. Ennek az elkülönülésnek az okait a nemzedéki kérdésben véli megtalálni. A kritika, melyet a Tett c. folyóiratról és a köréje csoportosult írókról, költőkről ír, kétarcú munka: elvileg nem ért egyet a húszas évek irodalmának, az újító törekvéseknek az elítélésével, de gyakorlatilag ő is kissé értetlenül fogadja őket. Különösen azért furcsa ez, mert igen jól mutat rá arra a rendkívüli különbségre, mely elválasztja a mi futuristáinkat a fasizmus irodalmi előkészítőivé váló olasz és egyéb nyugati futuristák lázas tettekultuszától, a nyers erő megszállottainak pusztításimádatától. Egy lépés választja csak el a teljes különbség meglátásától: a nyugati futuristák a fizikai cselekvés, a rombolás és az erőszak apostolai voltak, a mieink az eszmék területére akarták vinni a harcot, ott utasítottak el mindenféle konzervatív, reakciós hagyományt és követelték az eszmék és gondolatok teljes szabadságát.

A részletekben most is — mint oly sokszor máskor — igaza van Babitsnak. Valóban: minden irodalmi irányzat fejlődés eredménye, minden írónak és minden irányzatnak megvannak az előzményei, és ezek ki is mutathatók. De egy író vagy egy irodalmi irányzatot sohasem annak alapján kell értékelnünk, hogy kik voltak az elődei, hanem azt kell vizsgálnunk, hogy mennyire tudott elszakadni azoktól, mennyire volt képes továbbfejlődni, milyen újat tudott adni. Kassákék pedig képesek voltak újat mondani, újat követelni: céljuk az volt, hogy szabadabbá tegyék az irodalmat és az életet, hogy szabaduljanak az osztálytársadalmak béklyóiból. S abban a korban kevesen követelték ezt olyan radikálisan, mint éppen ők. Babits kritikájának az a legnagyobb hiányossága, hogy konkrét, társadalmi célkért harcoló irodalmi irányzatot teljesen elvont, eszmei szempontok alapján próbál megítélni. Nem értékeli azt, hogy a Tett c. folyóirat és köre

az irodalmi szabadságon túl a társadalmi szabadságot is követeli. Babits kritikájában nem az a hiba, amit leírt: soraiban elmélyülő filológiai és formai elemzéseket találunk; a hiba ott van, hogy hiányos ez a kritika: Kaszákék irányzatának társadalmi jelentőségét nem vette észre és nem ismer-te el. Véleményünk szerint egy irodalmi iskola kritikája nem lehet első-sorban a formai eszközök kritikája, mindenekelőtt a mondanivalót, a tár-sadalmi szerepet, a társadalmi haladással kapcsolatos állásfoglalást kell értékelnie, csak azután kerülhet sor a formai eszközök kritikájára.

A kortársakról és a kor irodalmi és kulturális életéről írt rövid kriti-káknak adott teret hosszú időn keresztül a Nyugat **Könyvről-könyvre** ro-vata. Vitacikkek, recenziók, kommentárok ezek az írások, van köztük sok időt álló megállapítás, és van amelynek csak pillanatnyi aktualitása volt. A Könyvről-könyvre rovatban megjelent legjelentősebb írásait később ta-nulmánykötetébe is bevette Babits. Ezek az írások érintették a kor irodal-mi életének szinte valamennyi problémáját: szó volt a regény jövőjéről, az irodalmi dilettantizmus veszélyeiről, a giccsről és sok más aktuális kér-désről. Birálja az Akadémiát, mert az akadémiai nagydíjat Herczeg Ferenc kapta, és azért is, mert tagjai közé választotta Csathó Kálmánt. Itt emel szót a cenzúra ellen. Elítéli a berlini könyvégetést. Ez a rovat nemcsak Ba-bits széleskörű érdeklődésének bizonyítéka, hanem meggyőz bennünket arról is, hogy sosem vált az uralkodó osztályok kultúrpolitikájának kiszol-gálójává, szembeszállt minden reakciós törekvéssel és elítélte a hivatalos irodalmat. Haladó hagyományaink egyik leghatározottabb őrzője volt, az irodalom tisztaságának és szabadságának szószólója.

A kortársak közül Karinthyval, Tóth Árpáddal, Kosztolányival és Ju-hász Gyulával foglalkozott a legtöbbször. Összefoglaló tanulmányt, érté-kelest egyik kortársáról sem írt, egy-egy kötet megjelenése alkalmából rö-vid ismertetések, kritikák vagy későbbi megemlékezések ezek az írások.

A kortársakról szóló kritikák az **Írók két háború közt** c. kötetében je-lentek meg. Ez Babits utolsó tanulmánykötete. Régebbi írásait gyűjti össze, melyek az Ady utáni nemzedék íróiról és költőiről szólnak. Nem lép föl a teljesség igényével sem mennyiségi sem minőségi tekintetben, nem az összes kritikáját adja közre, csupán azokat, melyekről úgy érzi, hogy nem cáfolt rájuk az idő. Előszavában elmondja, hogy ezért is várt néhány évet a kötetbe gyűjtéssel: várta, hogy egy minimális távlat kialakuljon, hiszen érezte azt a nagy felelősséget, mely a kortárs irodalommal foglalkozó kri-tikust terheli. Ez a magyarázata annak, hogy írásaiban inkább ismerteti mint értékeli az alkotókat.

A kötetben többé-kevésbé az időrend szerint csoportosította írásait. Elsőnek Laczkó Géza: Német maszlag török áfium c. regényét ismerteti **Egy történelmi regény 1920-ból** címmel. „Tudós író”-nak nevezi a szerzőt, írói módszerét a mozaik-művészet módszeréhez hasonlítja, hiszen nemcsak a történelmi hűségre törekedett, hanem stílusában a kor nyelvének rekon-struálását is megkísérelte. Mindez nehéz olvasmánnyá teszi a regényt — állapítja meg Babits. Mint a modern magyar történelmi regény megalko-tásának kísérletét üdvözli a művet és sajnálja, hogy ez a jelentős alkotás nem talált megfelelő visszhangra sem az olvasók, sem a kritikusok kö-rében.

A kötet kritikáinak többsége vagy az alkotó kötetének megjelenése alkalmából, vagy az író halála után, mint megemlékezés íródott. Szabó Lőrincről és Sárközi Györgyről is első köteteik megjelenése alkalmából írt. (Egy fiatal költő; Másik fiatal költő c. kritikák) Szabó Lőrincnél az értelemhez szóló költészetet, a fegyelmezett, gondolati lírát tartja a legjellemzőbb tulajdonságának. Sárközínél a hagyományokhoz való ragaszkodást, „a magyar líra legrégebbi művészeihez fűződő szerves és belső kapcsolatokat” hangsúlyozza. Észreveszi, hogy Sárközi elfordul a jelentől, a valóságtól, és valami magasabb szépségideált keres. De ennek a magatartásnak az okait nem keresi, pedig ezek az okok, nemcsak Sárközi költői magatartására adnak magyarázatot. A világháború és a fehér terror után a passzívabb költőegyeniségek — akiknek az erejéből nem futotta harcra — kiábrándultak a korból és a társadalomból, a természet szépségeihez, vagy más — egyéni, sőt néha képzelt — szépségekhez menekültek. Nem veszi észre, hogy ezeket a költőket — köztük a legnagyobbat, Tóth Árpádot is — nagyon reális társadalmi okok kényszerítették az irracionális szépségideálokhoz való menekülésre, s azt, hogy ez a menekülés egy bizonyos fajta tiltakozás is a kor embertelenségével és kultúraellenességével szemben.

Babits ekkori kritikáinak egyik legjellegzetesebb vonása az, hogy az írókat, költőket elfogadja olyanoknak amilyenek, nem keresi az okokat, amelyek alakították őket, nem vizsgálja egyéni fejlődésük társadalmi mozgatóerőit. A költői fejlődést öntörvényűnek tartja, s ha nem is tagadja kategorikusan a társadalmi hatások jelentőségét, az elemzésben alig veszi figyelembe azokat. A Babits-kritikáknak nincs fókuszuk, nincsenek egységes szempontjai az elemzésben és értékelésben, ezért igazi portréknak még azok az írásai sem nevezhetők, melyekben egy egész költői pályáról ír, egy egész életművet mutat be, s ezek is inkább megemlékezésnek, szubjektív emlékek sorozatának foghatók föl.

Ilyen megemlékezés az **Egy nagy költő halála** c. írása is, melyet Tóth Árpád halála alkalmából írt. Kitűnően látja meg és mutatja be a költő sorsának, tragédiájának lényegét: „Küzdelem nem volt ez, de fájdalom volt, s talán azért volt fájdalom, mert nem volt küzdelem.”

Tóth Árpád — épp úgy, mint Sárközi és még sokan mások is — magányos költő volt, de életművük — különösen Tóth Árpádé — mégis sokkal gazdagabb annál az egysíkú szépségkultusznál, melyet Babits méltat. Elég itt, ha csak az Új isten, az Invokáció Csokonai Vitéz Mihályhoz, a Körüti hajnal c. versekre gondolunk, s máris látnunk kell, hogy a maga szerény és csöndes módján társadalmi problémák is érdekelték a költőt, sőt olyan osztályok képviselőinek a sorsa is foglalkoztatta, akiknek a helyzete nem keltette föl Babits figyelmét, akiknek a sorsa nem ébresztett együttérzést benne.

Tóth Árpád utolsó költői korszakát a sok hangulati rokonvonás kapcsán Arany Öszikéihez hasonlítja. Sok tartalmas, érdekes gondolata van Babitsnak erről a költészetéről, igen nagy kár, hogy e gondolatok az apróbb írásokban szétszórtnak maradtak, és nem ötvöződtek egy egységes költői pályaképpé.

A kritikák másik hiányossága az, hogy Babits az alkotói szabadság túlzott tiszteletének elve miatt meg sem kísérelti, hogy a költői mondanivalókról véleményt mondjon. Ha egy költői alkotás esztétikailag kifogástalan és a mondanivaló nem kifejezetten káros és reakciós, akkor a kritikáiban ennyivel meg is elégszik, és sohasem veli föl a társadalmi hasznosság követelményét. Tudatosan figyelmen kívül hagyja azt, hogy az irodalomnak van olyan feladata is, hogy egy-egy társadalmi osztály, réteg helyzetét bemutassa, azok fölemelkedéséért küzdjön. Mint előszava tanúskodik róla: meglátta, hogy az irodalom jellegzetes képviselői nem a halk, gyöngéd lírikusok, ezek amíg éltek, rendesen a háttérben maradtak. A színpadot a harcos temperamentumok foglalták el, akik úgy érezték, hogy a mai forrongó világban az írónak is ki kell vennie a részét a küzdelemből. Ezek sokszor egészen ki is sodródtak az irodalomból, valami műkedvelő politika vagy szociológia felé.” — Két fontos következtetés vonható le Babits véleményéből: a közvetlen politikai harcot nem tartotta az író feladatának, és nem is értett egyet azzal, hogy az irodalomnak ilyen feladata is van, a két világháború közti időszakban sarjadó szociológiai irodalom jelentőségét pedig nem érti meg, és ezért nem is értékeli. Ez utóbbi megállapításra azért is föl kell figyelnünk, mert Illyés könyvéről, a Puszták népéről más volt a véleménye: akkor azt írta, hogy saját személyes tapasztalataiból sem ismerte meg úgy szülőföldjét, mint abból a könyvből, mint valami útleírást, úgy olvasta azt. Vagyis Babits a szociológiai irodalomból is csak azt vette észre, ami irodalom. — azt a fontos feladatot, melyet azáltal töltött be, hogy felhívja a figyelmet a nép elmaradott és nyomorúságos helyzetére, már alig tudta értékelni.

A politikai és szociális küzdelem helyett más harcot hirdetett: „Mások viszont magát az irodalmat, a szellem tisztaságát és szabadságát védelmezték a politika ellen, mely soha erőszakosabb, szellem-ellenesebb nem volt, mint ebben a két világháború közti időben. Ez is harcot jelentett. Az elfántesontornyokon lőrések nyíltak és ágyúcsövek kandikáltak ki.” — Babits e táborba tartozónak érezte magát, és ezt a küzdelmet tartotta az irodalom igazi feladatának. Tragikus tévedése volt, hogy nem vette észre a két tábor egymásrautaltságát: a szellem tisztaságának védelmezése és a kultúra szabadságáért való küzdelem csak a politikai és szociális küzdelemmel egybefonódva lehetett volna eredményes a fasiszmus egyre fokozódó és erőszakosabbá váló diktatórikus törekvéseivel szemben.

A határokon túli magyar irodalom jelentőségét is fölismerte. Nem fertőzte meg a nacionalizmus és irredentizmus. Igaz, ő is igazságtalannak tartotta a trianoni határokat, de sosem csatlakozott a „hongyarapítók” hangoskodó, sovíniszta gyülekezetéhez.

Több cikkében foglalkozik az erdélyi irodalommal. A román fennhatóság alá került területeken a magyar irodalom nagyobb lehetőségeket kapott a monarchia és a Horthy-rendszer bírálatára, mint az itthoni irodalom. E pozitív lehetőségeken túl volt néhány kétarcú jellemzője is ennek az irodalomnak. Az anyaországtól elszakadt írók közt sokkal nagyobb öszszetartás alakult ki, mint itthon. Ez részben hasznos, de másrészt káros is volt. Babits mindkét relációt fölismerte: értékelt és bátorította a tehetsé-

geket, sokuknak fölfedezője volt (pl.: Tamási Áron), de a kritika hiányának veszélyeire is fölhívta a figyelmet. Elismeri, hogy az erdélyi irodalom speciális helyzetben van, itt még a kisebb tehetségek is küldetést töltenek be, de ez a tény nem adhat okot arra, hogy kritikátlanul tömjénezenek mindent, ami erdélyi. Az **Erdély és az Európaiság és regionalizmus** c. cikkeiben igyekszik tisztázni az erdélyi irodalom helyét a magyar irodalomban, és felszólítja a magyar írókat, kritikusokat, hogy figyeljenek föl erre az irodalomra, bírálatukkal segítsék elő fejlődését. Azt hangoztatta, hogy az erdélyi irodalomnak nem szabad a magyarországitól elkülönülnie, hanem „vissza kell térnie az egységes magyar irodalom vérkeringésébe.”

Tamási Áronról két alkalommal is ír. A **Népmese és regény** c. kritikájában a Jégtörő Mátyás c. regényről ír recenziót. Észreveszi Tamási panteisztikus világnézetét és epikájának népmesei gyökereit. Különösen a terméshatás és az egyszerű emberek életének leírását tartja rendkívül szépnek. Utal arra, hogy Tamási az „erdélyi helyi színekkel” az egész magyar irodalom palettáját gazdagítja. A regény líraiságát és a stílus ízes népiességét, valamint a — szinte népmeseszerű — segítő, javító szándékot méltatja Babits.

Kuncz Aladáról a Fekete kolostor c. regény megjelenése alkalmából ír. „Magasan kiemelkedik a háborús riportkönyvek dokumentum sorából”. — írja. Szép elemzést olvashatunk arról, hogy a könyv írója a személyes élmények naplószerű adatait hogyan dolgozza föl magas művészi igényű szépirodalmi alkotássá. Babits kiváló műelemző készségének szép példája ez a kritika. A szerkezet vizsgálatánál fölfigyel arra, hogy az eseményrajz csak a regény külső vázát adja, de a szerkezet igazi meghatározója a kiváló jellemrajz, melynek sikerült néhány mondattal is teljes képet adnia a korról, melyet szinte az egyes szereplők jellemrajzába építve mutat be. Igen elismerésre méltónak tartja, hogy a szerző az őt ért személyes sérelmek ellenére sem válik a nemzeti gyűlölködés érzésének rabjává.

Az erdélyi írók közül még Reményik Sándor költészetét mutatja be, a költő 50. születésnapja alkalmából. Írásának címe: **Az erdélyi költő**, de soraiban éppen azt bizonyítja, hogy nem lehet Reményiket csak erdélyi költőnek tekinteni, mondanivalójának jelentősége messze túlnő Erdély határain. Verseit „elmélkedő költeményeknek” nevezi, a hazához való őszinte ragaszkodást, a mély hazaszeretetet méltatja.

Babits a nemzeti irodalom egységének volt híve és harcosa. Véleménye szerint egy nép irodalmát nem szabadhatják részekre országhatárok, egy nyelvnek csak egy irodalom lehet. De e tényből nem szabad azt a vulgáris következtetést levonnunk, hogy Babits egyetértett volna a Horthy-rendszer sovíniszta, irredenta politikájával.

A Nyugat szűkebb körével is foglalkozik tanulmánykötetében. A lelkiismeretes filológus szólal meg Babitsban, amikor Osváth aforizmáiról ír. Elmondja, hogy az aforizmák utolsó részlete kimaradt a megjelent Osváth-kötetből, ezért a kimaradt részt teljes egészében közli írásában, nehogy az irodalomtörténeti jelentőségű anyag feledésbe merüljön.

Szerkesztőtársát, Gellért Osztkárt a Nyugat költőjének tartja, és a kor szüklátókörű közizlését látja a hibásnak abban, hogy Gellért költészete nem tudott kellő módon közismertté válni. Babits különösen nagyra értékelte azt a hűséget, mellyel a költő kitartott a Nyugat mellett, annak egyik legrégebb és legmegbízhatóbb munkatársa volt.

Szól a kor irodalmi életének jellegzetes alakjáról, az **Írók patrónusáról**, Mikes Lajosról is. Megkísérli tisztázni Mikes szerepét a kor irodalmi életében. Nagyra becsüli azt a rendkívüli jószándékot és segítőkészséget, mellyel a fiatal írókat támogatta, viszont nem hallgatta el azt sem, hogy ez a támogatás néha nem a legjobb irányba terelte az irodalmat. Mikes Lajos sokszor formaságok alapján és személyes jellemvonások figyelembe vételével ítélte meg az alkotókat, ahelyett, hogy alkotásaik alapján mérlegelte volna őket. S ha a műveiket vizsgálta, szempontjai túlzottan szubjektívek, néha pedig elavultak, voltak, — állapítja meg Babits. Itt szól a szerkesztői munka nagy fontosságáról és felelősségéről, a kritikusi és szerkesztői munka közti különbségről is.

A két fiatalkori barátáról, Juhász Gyuláról és Kosztolányi Dezsőről is írt néhány kritikát. Megérzi, hogy Juhász Gyula jelentőségét nem néhány kimagaslóan szép költeménye biztosítja, hanem költészetének egésze. Véleménye szerint a vidéki életmód determinálta költészetét, hiányzott az az élményvilág, mely gazdagíthatta volna színeit. Azt már nem vette észre, hogy a Juhász Gyula-versek szépségét nem a harsogó színek, hanem a gazdag és finom árnyalatok alkotják, s a nosztalgikus stílus hamuja alatt nem érezte meg a gazdag érzelmvilág izzó parazsának melegét.

Több, apró kritikát írt Kosztolányiról, különböző művei megjelenése alkalmából. Az Ady-vita mellett ezek a kritikák is közrejátszottak a két költő fokozatos elhidegülésében. Babits rendkívül őszinte kritikus volt, kifogásait és fenntartásait kertelés nélkül közölte, s minden személyi kapcsolathoz fontosabb volt számára a művészi érték. Elvi nézeteltérés is volt köztük: az azonos eszmei alapról — az elefántcsonttoronyból — induló két költő közül Babits volt az, aki hamarabb belátta az öncélú művészet zsákutca voltát. Kosztolányi ebben a fiatalkori érzék elárulását látta, pedig csak az történt, hogy Babitsot felelősségteljesebb irodalom- és társadalomszemlélete elvezette a kor nagy problémáival való viaskodáshoz, Kosztolányi pedig épp e viaskodás elől igyekezett a tiszta művészet bástyái mögé menekülni. Babits nagyszerű észrevétele, hogy Kosztolányi a legmaradandóbbat akkor alkotta, amikor neki sem sikerült ez a menekülés, amikor az ő művei is megteltek súlyos, emberi problémákkal.

Kosztolányi halála alkalmából írt megemlékezésében vall kettőjük viszonyáról. Elmondja, mit jelentett számára ez a barátság, hogyan él benne ennek emléke, megghatottan emlékezik közös terveikre, irodalmi ideáljaikra, kapcsolatuk inspiráló hatására. Őszinte szavakat ejt az elhidegülésről is, nem ítéli el Kosztolányit, de nem is fogadja el 1919 utáni elveit. Nem vállalkozik arra, hogy kijelölje Kosztolányi helyét a XX. századi magyar irodalom történetében, csupán szubjektív visszaemlékezéseit írja le megghatott, szuggesztív sorokban.

A kortársak közül legtöbbször Karinthyról írt. Nem is kísérel meg, hogy fejlődésében mutassa be az író, csupán néhány műről szól, illetve azok kapcsán — mintegy közvetve — Karinthyról. A Holnap reggel c. színmű bemutatása alkalmából írt recenziójában Ibsennel hozza párhuzamba az író, és a különbséget hangsúlyozza Karinthy és Ibsen között, rámutat arra, hogy mennyire fontos eleme a logikum Karinthy műveinek. Másutt azt hangsúlyozza, hogy íróink közül ő a leginternacionálisabb alkotó, mondanivalója az egész emberiséghez szól. Humoráról szólva Swifttel hasonlítja össze; a sok rokonvonás közt fölismeri a lényeges különbséget is: Karinthy mély humanizmusát.

Babits már az irodalmi paródiákban is meglátta a kritikai magot, fölfigyel a bennük rejlő értékkiteletre. Foglalkozik a Ki kérdezett? c. tanulmánykötettel, eszmei fegyvertársat lát Karinthy írásaiban, hiszen mindketten a kultúra, a humanitás és az igazság szószólói voltak.

Hosszan, összefoglaló jelleggel ír Karinthy költeményeiről. Kevés verset írt, mégis jelentős költő — állapítja meg Babits. Nem hajtotta a — korában oly divatos — eredetiség-vágy, nem akart mindenáron különbözni az elődöktől és a kortársaktól. Gondolati költészet ez: „mely az igazság és a logika nevében ítélkezik.” Hibásnak tartja azt az egyoldalú szemléletet, mely Karinthyt csak humoristának ismeri, észreveszi, hogy nála a humor nem cél, hanem csak eszköz, mellyel ábrázolja az életet és véleményt mond róla; meglátja, hogy humora mögött igen sokszor társadalombírálat rejtőzik.

A népi írók közül szinte csak Illyéssel foglalkozik, az ő munkásságának vizsgálatán keresztül kerül közelebb hozzájuk. A Három öreg és a Puszták népe megjelenésekor ír kritikát. Illyés verselésében a friss népiességet, a tisztá egyszerűséget dicséri. Arany és Petőfi példáját említi, az ő stílusukhoz való visszatérésként, költészetük folytatójaként méltatja őt. Hallgatólagos megértője Illyés pártosságának is, recenziójában ugyan nem emeli ki azt a tényt, hogy Illyés következetesen a szegény nép pártján áll, a sorok olvasása közben mégis úgy érezzük: Babits egyetért vele. Illyés a Puszták népében olyan drámaian és olyan leleplezően ábrázolja a cselédsorsot, hogy ez még a gyakorlati étellel való kapcsolatban meglehetősen passzív Babitsot is állásfoglalásra kényszerítette.

Minden kor problematikájának csontvázát a társadalmi kérdések alkotják. Babits kritikáinak nagy többsége azért olyan megfoghatatlan, mert a művekben és az alkotókban nem ezeknek a problémáknak a kifejeződését kereste, hanem a sokkal kevésbé konkrét, úgynevezett örök és általános emberi problémákat. Nem tudta belátni, hogy az — általa is fokozatosan fölismerett — osztályellentéteket csak az osztályharc oldhatja meg, ezért nem értette és nem is tudta értékelni azokat a műveket, melyek az osztályharc szellemében íródtak. Ez az egyik magyarázata annak is, hogy nem tudta teljes egészében fölismereni József Attila jelentőségét.

Ha az osztályharc szükségességének fölismeréséig nem is jutott el, az ideológiai harc, a fasiszta ideológia és annak hatása elleni védekezés fontosságának a fölismeréséig eljutott, sőt ennek a harcnak aktív részese lett.

A kortársakról szóló kritikák és a kultúrpolitikai vitacikkek közt képvisel átmenetet a **Pajzzsal és dárdával** c. cikke. Németh László *Kisebbségben* c. könyvének tételeivel száll vitába ebben a szokatlanul erélyes hangú vitáiratában. Határozottan elítéli kultúránk „hígmagyar” és „mélymagyar” kultúrára történő fölosztását. Fölismeri és bírálja Babits a szerző fajelméleten alapuló koncepcióját; tudja, hogy Németh László fényes intellektus, nagy írói tehetség, — éppen ezért tartja rendkívül veszélyesnek művét. A tradicionális nemzeti kultúránk megcsönkítésének tartja a *Kisebbségben* irodalmi értékítéleteit. Babits — aki egész életében igyekezett megőrizni és ápolni kulturális örökségünket és haladó hagyományainkat — saját munkásságának teljes tagadását látja Németh László művében, — ezért is válik hangja olyan szenvedélyessé.

Ma már nem az a fő kérdés, hogy kinek volt igaza ebben a vitában. Azt már rég eldöntötte az idő és az irodalomtörténet. Inkább az a kérdés, hogy a téves ideológiai beállítottság, a fajelméleten alapuló tételek miatt az egész művet el kell-e vetnünk, vagy egyes gondolataival mégis foglalkoznunk kell. Mert a fő tévedések nem a *Kisebbségben* tételeiben és értékítéleteiben vannak, hanem az egész mű szemléletében. Az még megbocsátható lenne, hogy Kazinczy jelentőségét nem ismeri föl és nem értékeli, de az, hogy egész életművét: a nyelvújítást, az irodalmi kultúra emeléséért folytatott harcát, a fejlettebb nemzetek követésére való felszólítását, kultúrtörténetünk legfőbb rákfénjének tartja, már nem csupán egy téves irodalmi értékítélet. Ez egy merőben téves szemlélet eredménye, melyet bírálni kell.

Az helyes törekvés, hogy kultúránkat megóvjuk a káros, idegen behatásoktól, de az nem igaz, hogy minden idegen hatás káros. Babits kiválóan látta meg, hogy nem is lehetséges egyetlen nemzeti irodalom számára sem olyan fejlődés, mely nem reagálna a világirodalmi hatásokra. Egy olyan elmaradott társadalmi rendszerű ország számára, mint a történelem során hazánk volt, csak hasznos lehet, ha átveszi a fejlettebb társadalmi rendszerek haladó irodalmának vívmányait.

Babits kritikájának másik kiváló meglátása, hogy egy alkotás bírálatakor azt is figyelembe kell venni, hogy az adott műnek milyen hatása volt a kor kulturális életében. Németh László tanulmánya egy olyan korban íródott, amikor a legfontosabb feladat a nemzeti kultúra egységének fönntartása lett volna, a faszizmus fokozódó kultúraellenességével szemben. A *Kisebbségben* pedig éppen nemzeti kultúránk megosztásán, megrostálásán fáradozott, s nem a jót választotta el a rossztól, a haladót a maradítól, hanem a „hígmagyart” a „mélymagyartól”; ahelyett, hogy kultúránk és a haladó egyetemes kultúra összhangját hirdette volna, faji alapokon mereven elkülönítette a magyart a nem magyartól, és ezzel megfosztotta a lehetséges szövetségesektől, és lefegyverezte irodalmunkat a faszizmus elleni harc legsúlyosabb perceiben.

Babits utolsó kritikáinak egyike ez az írás. Amikor nemzeti irodalmunk egységét és az egyetemes kultúrával való kapcsolatát védi, egyben saját életművét is védi, s ezért válik különösen jelentőssé ez az írás.

A **Keresztül-kasul az életben** c. önéletrajzi jellegű kötetében is helyt kapnak irodalmi kérdések. Ebben a kötetben közli Kőlcsey halálának 100. évfordulója alkalmából írott megemlékezését is. Bírálólág állapítja meg, hogy a költő halála óta eltelt 100 év alatt összesen nem foglalkoztak Kőlcseyvel annyit, mint most az évfordulón. Pedig Kőlcsey nem halott, hanem élő klasszikus, és életműve nemcsak annyi, amennyit a beszűkítő iskolás méltatások hangoztatnak. A „Himnusz költője” — és egyéb ilyen értetlen hivatalos dicsőítések és jelzők csak arra jók, hogy elfedjék előlünk a költő igazi arcát, sokoldalú munkásságát. Babits röviden, de igen találoán mutatja be Kőlcsey életművének lényegét: kitűnő és harcos szónok, politikus, kritikus és „falukutató” is; a nép nyomorúságos helyzetének észrevevője és bemutatója, s mindezekon túl, mint költő is a legnagyobbak közé tartozik. Közkinccsé akarja tenni költőnk tanításait, példává életművét. Érzi eszméinek aktualitását. Látja, hogy az uralkodó osztályok és az érdekeiket kiszolgáló hivatalos irodalom azért akarja Kőlcseyt a múlt dicsőségébe temetni, mert fél eszméinek hatásától — leplezi le Babits a kétes értékű hivatalos megemlékezéseket.

Az irodalomhoz közvetlenül kapcsolódó tanulmányok és kritikák végéhez értünk vizsgálódásainkban. Fő céлом Babits irodalomtudományi és kritikai munkáinak összegyűjtése, rendszerezése és ismertetése volt. Természetszerűleg nem törekedtem e munkásság összefoglaló jellegű értékelésére és megítélésére. Ezt a feladatot, csak egy teljes Babits monográfia oldhatja meg. Ha tanulmányommal csak annyit érek el, hogy Babits munkásságának e legkevésbé ismert, feldolgozott részére sikerült felhívnom a figyelmet, — úgy érzem, munkám nem volt hiábavaló.

Tanulmányai és kritikái megítélésében ma már nem lehet az a döntő szempont, hogy jelenleg milyen mértékben érthetünk egyet tétéleivel. Babits célja nem az volt, hogy egy-egy alkotóról monografikus igényvel készítsen elemzést, értékelést; írásai az aktualitás jegyében készültek, ez erőnyeiket és hibáikat egyaránt magyarázza. Nagy hiba volna, ha írásai értékelésénél ezt a tényét figyelmen kívül hagynánk. Legfőbb kritikusi erőnye a türelmesség és a megértő szándék volt; életművének igazi megértői is csak azok lehetnek, akiket hasonló szándékok vezérnelnek. Véleményem szerint igaz, hogy Babits saját korában ezekkel az írásokkal szolgálta leghasznosabban a magyar kultúra érdekeit.